

AKTUALNI PROBLEMI FUNKCIONIRANJA DRUŽBENEGA VARSTVA
INVALIDOV V POGOJIH DRUŽBENOSTRUKTURNE KRIZE S
POSEBNIM Poudarkom NA Položaj IN Vlogo V OZD

Ciril Klajnsček

I. VSEBINA, OBSEG IN ORGANIZIRANOST DRUŽBENEGA VARSTVA
INVALIDOV V SR SLOVENIJI

Družbeno varstvo invalidov pomeni "aktivno" in "pasivno" obliko urejanja njihovega družbenega položaja. Medtem ko se aktivno varstvo nanaša na vse vidike preprečitve invalidnosti (kot so npr.: pravni, tehnološki, zdravstveni, socialno-psihološki, družbenoekonomski) in rehabilitacije (medicinski, psihološki in profesionalni vidik), se pasivno varstvo nanaša predvsem na različne dajatve, nadomestila in beneficije po eni ter zaščito oziroma azil na drugi strani. Oba vidika invalidskega varstva pa predstavljata integralni sestavni del družbe kot celote, kar pomeni, da sta s to družbo pogojena, da delita njeno usodo in da jo obenem s svojim delovanjem tudi pogojujeta.

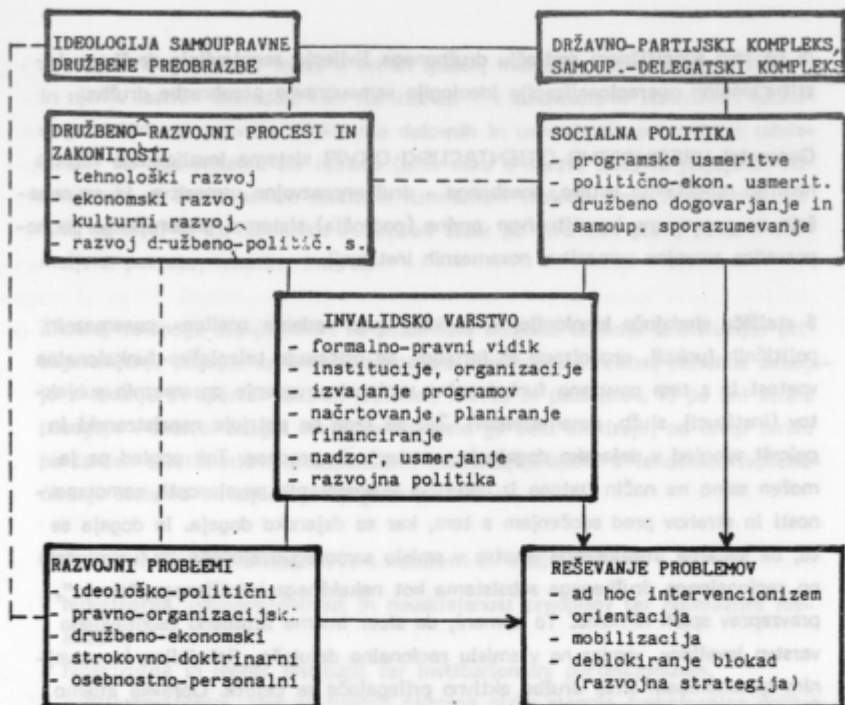
Vsebinsko so SESTAVINE tega varstva naslednje:

- I. FORMALNO-PРАВNA (zakoni, statuti, pravilniki) in SAMOUPRAVNO-PРАВNA (samoupravni sporazumi in družbeni dogovori) UREDITEV vlog, funkcij in razmerij med posameznimi subjekti tega "subsistema".
2. INSTITUCIONALNO-ORGANIZACIJSKI KOMPLEKS, ki ga tvorijo:
 - a) proizvajalske organizacije (gospodarske OZD, invalidske in zaščitne delavnice),
 - b) državno oziroma javno-upravne institucije (skupščine družbenopolitičnih skupnosti, njihovi izvršni sveti in komiteji),
 - c) samoupravne družbene institucije (SIS-i),
 - d) strokovno-izvajalske institucije (rehabilitacijski zavodi, zavodi za usposabljanje, šole s prilagojenim programom),
 - e) institucije za vzgojo in izobraževanje kadrov za delo z invalidnimi ose-

barni (šole, zavodi),

- f) interesno-društvene organizacije (Invalidske organizacije in društva),
 - g) družbenopolitične organizacije (ZSS, SZDL, ZKS, ZSMS).
3. NAČRTOVANJE oziroma planiranje kadrov, sredstev, programov, števila obravnav, razvoja ...
 4. FINANCIRANJE storitev, programov, ljudi, institucij, razvoja ...
 5. IZVAJANJE PROGRAMOV prevencije in rehabilitacije invalidov.
 6. NADZOR IN REGULACIJA (usmerjanje) vedenja ljudi, institucij in služb pri izvajanju njihove dejavnosti.
 7. POLITIKA IN STRATEGIJA RAZVOJA tako posameznih segmentov kot celokupnega sistema.

Shematsko si umeščenost posameznih sestavin družbenega varstva invalidov v širši družbeni sistem lahko predstavljamo na sledeč način:

Ves dosednji razvoj družbenega "subsistema" invalidskega varstva je politično-ideološko in institucionalno pogojen in sankcioniran z dvojno (protislovno) naravo našega družbenopolitičnega sistema, ki je opredeljen:

- po eni strani kot sistem socialistične demokracije, katere vrednostna usmeritev je demokratičnost, organizacijski princip decentralizacija, organizacijska struktura pa sistem delavskega samoupravljanja in delegatski sistem;
- po drugi strani pa kot sistem "diktature proletariata", katerega vrednostna usmeritev je avtoritarnost, organizacijski princip demokratični centralizem, organizacijska struktura pa leninistična partija in država.

Oba kompleksa (državno-partijski in samoupravno-delegatski) sta z ozirom na zmeraj konkretno dinamiko njunega medsebojnega razmerja tista, ki naj bi tu-

di na tem specifičnem področju družbenega življenja zagotavlja družbeno-institucionalno operacionalizacijo ideologije samoupravne preobrazbe družbe.

Generalni VREDNOSTNO-ORIENTACIJSKI OKVIR sistema invalidskega varstva namreč predstavlja ustava, **posebnega** - družbenorazvojne usmeritve, ki se nanašajo na posamezne konstitutivne prvine (področja) sistema, **posamičnega** pa neposredne razvojne usmeritve posameznih institucij.

S **stališča vladajoče ideologije**, ki se kaže skozi vedenje nosilcev posameznih političnih funkcij, organizacij in forumov, se pričakuje teleološko-funkcionalna vpetost in s tem povezano funkcionalno racionalno vedenje posameznih subjektov (institucij, služb, posameznikov). Žal pa tega ne potrjuje **nepristranski in celovit vpogled v dejansko dogajanje**, razmerja in procese. Tak pogled pa je možen samo na način izstopa iz področja vsakodnevnih navajenosti, samoumevnosti in strahov pred soočenjem s tem, kar se dejansko dogaja. In dogaja se to, da sistema invalidskega varstva v smislu samoregulirajočega in funkcionalno racionalnega družbenega subsistema kot nekakšnega krmiljenega "stroja", pravzaprav sploh nimamo. To pomeni, da sicer imamo družbeno zagotovljeno varstvo invalidov, vendar ne v smislu racionalno delujoče, fleksibilne in razvojnim spremembam širše družbe aktivno prilagajoče se celote. Opravka imamo namreč z množico različnih, med seboj tako ali drugače povezanih subsistemov in sistemskih mehanizmov, konceptualno in metodološko različnih (neusklajenih) postopkov in med seboj premalo usklajenih aktivnosti, znotraj katerih se nenehno pojavlja problem dejanskega konsenza med nosilci različnih interesov (resnični konsenz ima kritje v članih), neracionalno trošenje družbenih sredstev, časa in razpoložljive energije ter ad hoc intervencionizem oziroma voluntaristična politika kratkega daha (dometa).

Nizke učinkovitosti sistema in visoke stopnje entropije (Izgorevanja energije, časa in denarja v prazno oziroma brez adekvatnega učinka) ne gre pripisovati nezadostnemu izpolnjevanju tega ali onega institucionalno-sistemskega mehanizma oziroma njegovi nedodelanosti, marveč je treba razloge za to iskati v sami naravi, to je v strukturi in načinu funkcioniranja "sistema" kot takega. Drugače povedano, razlogov birokratske samovolje, monopolizacije moči ter siceršnjega konzervativnega empirizma (priznavanja in vrednotenja le splošno

znanega) ne gre iskati toliko v samih ljudeh, marveč v naravi samega sistema in njemu lastnih blokadah. Gre namreč za - s strukturnimi lastnostmi socialnega sistema pogojeno - blokiranje delovnih in ustvarjalnih potencialov udeležencev samega sistema ter njihovo (prav tako z naravo sistema pogojeno) nezmožnost, da bi ob nekem relativno normalnem trošenju časa in energije (pa tudi denarja) lahko nemoteno realizirali sicer po strokovni plati, povsem utemeljeno potrebo, hotenje, interes.

Znotraj takšnega stanja stvari se posamezni subjekti sistema (institucije) pri zagotavljanju pogojev za čimbolj nemoteno poslovanje in razvoj nenehno zatekajo k iskanju in uporabi takšnih sredstev, metod in postopkov, ki po eni strani posegajo v interes drugih subjektov oziroma ga celo blokirajo, po drugi strani pa takšen utilitaristični individualizem institucij prispeva k tekočemu reproduciranju sistema in kopičenju njegovih problemov.

Naštejmo NEKAJ PROBLEMOV, s katerimi se srečujemo vsi:

- hipertrofija, nekonsistentnost in neusklajenost predpisov ter normativni idealizem,
- hipertrofija in togost institucij ter institucionalni perfekcionizem,
- nediferenciranost vlog in funkcij oziroma nizka stopnja funkcionalne delitve dela ter na njej temelječe solidarnosti,
- neusklajena in pomanjkljiva strokovna, samoupravna in upravna koordinacija, nadzor in usmerjanje,
- nizka stopnja profesionalne (samo)zavesti in relativno nizka vrednost in moč oziroma vloga strokovnih argumentov,
- pomanjkljivo bazično in aplikativno raziskovanje,
- odsotnost dolgoročnih razvojnih usmeritev oziroma dolgoročne politike in strategije razvoja,
- neučinkovitost usklajevalnih in alokacijskih mehanizmov samoupravnega spoznavanja in družbenega dogovarjanja,
- odsotnost učinkovitejših mobilizacijskih mehanizmov,
- neparticipativnost delavcev v OZD in nizka stopnja njihovega vpliva na delo družbenih služb,
- tehnološka nerazvitost in nizka stopnja investivnosti gospodarskih OZD,
- siceršnja nizka stopnja razvitosti socialne funkcije OZD itd.

Zaradi vsega naštetega bistvenih problemov invalidskega varstva ne moremo reševati z vztrajanjem pri obstoječih pozicijah ter z vrednotenjem splošno sprejete, ne s parcelalnim ad hoc intervercionizmom (pa naj bo strokovni ali politični), ne s politiko čakanja, češ da bo do razvoja prišlo samo po sebi. Potrebno je, da se postopoma, korak za korakom (in to brez čakanja) dokopljemo do skupne, **dogovorne politike in strategije razvoja**, v okviru katere se bomo smelo lotevali konkretnih rešitev na osnovi znanja o povezanosti posameznih procesov oziroma na osnovi razumevanja in upoštevanja razvojnih zakonitosti. To pa je mogoče samo na temelju diferenciranega vključevanja in medsebojnega prežemanja različnih področij dela, kot so stroka, uprava, samouprava ...

II. AKTUALNI POLOŽAJ NAŠIH OZD IN NAS SAMIH V KONTEKSTU DRUŽBENEGA VARSTVA INVALIDOV

Skupno, dogovorno in na znanju temelječo razvojno politiko in strategijo strukturalnega prilagajanja institucij in služb v okviru sistemsko urejenega varstva invalidov neposredno spodbuja tudi stanje naših delovnih organizacij.

V Sloveniji je med vsemi zaposlenimi 3,8 % invalidov, pri čemer je v gospodarstvu njihov delež 2,5-krat večji kot v negospodarstvu. V glavnem so zaposleni na manj zahtevnih delovnih mestih v neposredni proizvodnji, njihova kvalifikacijska struktura pa je po večini nizka. Število invalidskih upokojitev se ob invalidizirajočih učinkih obstoječe (v glavnem že zastarale) tehnologije znotraj obstoječih sistemskih rešitev ne zmanjšuje. Do še večjih težav bo prišlo, ko se bodo kot neposredna posledica potrebnega in vse bolj bližajočega se prestrukturiranja gospodarstva začeli ustvarjati tehnološki viški delovne sile in oblikovati zahtevnejša delovna mesta, ki bodo zahtevala bolj usposobljene delavce, z dosti višjo kvalifikacijsko strukturo, kot jo imamo danes.

Naloga družbene skupnosti je praktično zagotavljanje pogojev za večjo uveljavitev in dvig kvalitete obstoječih programov aktivnega invalidskega varstva (prevencije in rehabilitacije). Ker pa družbena skupnost ni neka izven ljudi in institucij po sebi obstoječa substanca (ki daje in jemlje ter omogoča in onemogoča), je aktivno spreminjanje obstoječega mogoče samo na ta način:

- da se nenehno zavedamo svoje dvojne družbene (determinirane in determinirajoče) vloge ter si po svojih močeh prizadevamo za spreminjanje razmer v lastnem delovnem okolju,
- da se zavedamo soodvisnosti in povezav lastne in tuje dejavnosti (dejavnosti drugih profilov delavcev in drugih institucij in služb) ter
- da pri tem upoštevamo interne in eksterne določilnice naše lastne moči in nemoči.

Predvsem je treba izhajati iz tega, da so današnji problemi delovnih organizacij na področju invalidskega varstva v veliki meri tudi kumulativni rezultat njihovega dosedanjega odnosa do problemov invalidnosti ter današnjih zaostrenih pogojev gospodarjenja, življenja in dela. V večini primerov se namreč delovne organizacije v svoji dosedanji praksi problemov invalidnosti niso lotevale dovolj sistematično, dosledno, strokovno poglobljeno in organizirano. Ne razpolagamo z zadovoljivim poznavanjem součinkovanja internih in eksternih določilnic njihovega takšnega vedenja delovnih organizacij, niti nimamo izkustvenih podatkov o tem, kakšne spremembe je mogoče doseči na mikro nivoju delovnih organizacij.

Vsemu temu navkljub pa zagotovo VEMO naslednje:

- da so delovni ljudje v OZD sistemsko koncipirani kot temeljni nosilci socialne politike in invalidskega varstva (to ni isto kot invalidsko zavarovanje preko SPIZ-a);
- da je aktivno invalidsko varstvo, ki ga predstavljata prevencija in rehabilitacija, integralni sestavni del socialne funkcije OZD, ne pa posebej organizirana aktivnost, ki bi imela svojo lastno organizacijsko strukturo, lastno ideologijo in program dela;
- da v zavest poslovno-tehničnih vodstev delovnih organizacij, ki so ključni nosilci hierarhične strukture moči, še vedno ni prodrla prepričanje o potrebnosti "investicije", ki jo pomeni zaposlovanje strokovno kvalificiranih kadrov, katerih naloga bi bila proučevanje in reguliranje kvalitete življenja v procesu dela, spremljanje in proučevanje medsebojnega (so)učinkovanja tehnoloških delovno-organizacijskih, ekonomskih in osebnostnih faktorjev;
- da v OZD prevladuje tayloristična logika oziroma organizacija dela, ki temelji na tradicionalni filozofiji človeka in tradicionalni motivacijski teoriji "korenčka in palice",

- da **odbori za varstvo pri delu**, s katerimi smo pred leti poskušali sindikalistično kompenzirati primanjkljaj resnega strokovnega dela in spodbuditi večje obvladovanje invalidske problematike, preprosto ne delujejo;
- da v obstoječih družbenostrukturalnih kriznih razmerah zaradi odsotnosti ustreznih mobilizacijskih mehanizmov narašča **utilitaristični individualizem** kot prevladujoča vrednostna orientacija delavcev ("vsak naj dobro poskrbi le zase") ter kratkovidna vulgarna ekonomistična logika po vzoru "koliko denarja, toliko uslug";
- da de facto v naših OZD sploh nimamo **nosilca socialne etike**, moči in odgovornosti.

Neverjetno razvejan, kompliciran in hiperinstitucionaliziran sistem samoupravljanja je v tekočem reproduciranju visoke legitimite delovanja posameznih institucij ter nizkega konsenza in v togosti pri iskanju ustreznih programsko-delovnih in sistemsko-organizacijskih rešitev, ki bi bile usmerjene v iskanje izhoda iz obstoječih razmer, aktivno družbeno varstvo invalidov segmentiral, deprofesionaliziral in pasiviziral. Totalni in totalizirajoči vseprisotni samoupravni jezik in govor, s pomočjo katerega se vzpostavlja, širi in reproducira samoupravna ideologija, je posrkal vase družbeno imaginacijo, voljo in energijo, omogočil je ustvarjanje in vzdrževanje samozaslepljujoče iluzije o sistemsko racionalnem obvladovanju tega področja družbenega dela brez racionalne pravne države, brez potrebe po zaresnem strokovnem delu, brez funkcionalne delitve dela ter brez diferenciranega vključevanja in medsebojnega prežemanja različnih (med seboj razlikujočih se) področij dela različnih tipov (vrst) institucij in služb (strokovnih, samoupravnih in upravnih).

Takšna je namreč na družbenem nivoju **iluzija**, ki jo, bodisi nezavedno ali pa sprenevedajoč se, ustvarjamo in vzdržujemo z našim vsakdanjim delovnim družbenopolitičnim in tudi zasebn(išk)im delom in sodelovanjem, reproducirajoč pri tem obstoječa družbena razmerja in perpetuiranje hoje v začaranem krogu lastne (ne)učinkovitosti in (ne)moči.

Nenehno braneč svojo narcistično krhko osebno(stno) identiteto in integriteto ter brez prave volje do moči (kot sredstva za nenehno samopreseganje) žrtvujemo svoje življenje za oblast postvarelih (nam odtujenih) družbenih razmerij.

S svojim vedenjem vsakodnevno oznanjamo "vdanost", "skromnost", "razumnost", "pridnost", "obzirnost", "dolžnost" in druge majhne kreposti - majhnega, anksioznega ter v majhna zadovoljstva (uživanja) bežečega oziroma z njimi zadovoljujočega se človečka. Kot da nam neka internalizirana, nedefinirana in nepoznana oblastna instanca pri tem ves čas kategorično ukazuje: "VSE JE V REDU, ZASE SE BRIGAJ IN UŽIVAJ!"

In pri tem "smo" kar naprej in vedno znova nad čim "presenečeni", anksiozni in agresivni, bodisi navzven (v obliki neposlušanja, netolerantnosti do drugačnega mišljenja in delovanja oziroma v obliki tihe rezistence) ali pa navznoter (v obliki psihosomatskih obolenj in motenj).

To je način našega vsakodnevnega bežanja od opiranja na razvoj svojih lastnih (bitnih) moči, način našega (samo)zanikovanja in medsebojnega (vzajemnega) blokiranja. Pomeni, da **razvojne blokade** niso le lastnosti "po sebi obstoječega" systemskega mehanizma, marveč obstajajo v glavah in delovanju nas realno, zmeraj tukaj in sedaj obstoječih, čutno nazornih ljudi. Blokade so v našem nereflektiranem, nereflektirajočem oziroma neproblematizirajočem odnosu do samih sebe, soljudi, družbe in sveta.

III. KAKO IZ ZAČARANEGA KROGA NIZKE UČINKOVITOSTI IN NEMOČI

Če doslej povedano niso prazne marnje, **potem** izhod iz začaranega kroga nizke učinkovitosti in nemoči NI v pričakovanju nekakšnim bogovom (vlogo bogov imajo pri tem neke priznane avtoritete) danih odrešilnih modelov in sistemov, v okviru katerih bi "nemočni" le dobili zamenjavo za nekoč davno travmatično jim odtegnjeno in odtujeno materino dojko in zavetje, znotraj katerega bi se potem (spet) le reproducirali v svojem neavtonomnem, infantilnem, brezkonfliktnem, neprotislovnem - bolj ali manj tihem in mirnem funkcioniranju - brez hotenja po popolnosti, po opiranju na lastne noge in moči, brez hotenja po samopreseganju.

Ker opisane obstoječe razmere vzdržujemo mi sami s svojim vsakodnevnim (so)delovanjem in (so)učinkovanjem, je treba začeti iskati **izhod** v našem vsako-

dnevnem zmeraj teoretično-praktičnem vedenju. To vedenje ni le stvar izkušenj in po sebi obstoječih osebnostnih lastnosti, niti ni zgolj od zunaj (heteronomno) pogojeno s predpostavljenim družbenim okoljem slehernika (teh "okolij" je toliko, kolikor je ljudi!), marveč je vedno le stvar povsem konkretne percepcije/interpretacije "objekta", ki ga motrimo (percipiramo, interpretiramo) in našega razmerja do njega. Spreminjanje našega skupnega družbenega sveta (za kar nam tukaj pravzaprav gre) torej zmeraj lahko poteka le na način nenehnega spreminjanja tolmačenja tega sveta in našega odnosa do njega. Pri tem ne smemo iskati nekakšne odrešilne oporne točke, ki bi nam nudila gotovost za vse čase (kar je vedno le vračanje k že omenjeni dojki), marveč da se obrnemo k sebi in v zmeraj aktualnem nizu "tukaj in sedaj"-ev (zmeraj znova) vzpostavljamo, vzdržujemo in spodbujamo samorefleksijo (samoproblematiziranje, samotematiziranje) lastne vloge, početja, hotenj in želja. To bi pravzaprav lahko bila tudi opredelitev človekove (naše) izvorne razprtosti in živosti, tvornosti, odprtosti za razvoj (zarodkov) drugačnega stanja stvari oziroma drugačnih medčloveških in družbenih razmerij.

Takšen, na nenehni samorefleksiji temelječ način delovanja oziroma odnosa do sebe, soljudi in sveta pa ni nikakršna ekskluzivno dana, za nekakšne izbrance rezervirana po sebi obstoječa (z)možnost, marveč je vedno le stvar naše osebne opredelitve, osebne izbora ene od naslednjih dveh alternativ:

1. Odločitev za tiho in mirno, protislovjem in konfliktom nenehno se izogibajoče funkcioniranje v okviru predpostavljene delitve dela. Na tak način se znebimo (občutka-ov) (so)odgovornosti za obstoječe stanje, s tem pa tudi hotenj po drugačnosti oziroma spreminjanju (na ta način personaliziramo družbeno vlogo in vzdržujemo zamrznjena družbena razmerja ter na njih temelječo togost institucij - sistema).
2. Odločitev za takšno vedenje, obnašanje in delovanje, ob katerem se nenehno samoizprašujoče in samoproblematizirajoče vračamo k samim sebi, k lastnim predpostavkam, izvorom, željam, hotenjem in interesom. To pomeni, da smo sočasno zmožni tako identifikacije kot diferenciranja ter da se potrjujemo kot subjekti (družbenega razvoja) tudi ob priznanju lastne nemoči in (zavestni) porazov.

Sicer pa sta naša (ne)moč in z njo povezan način delovanja najbolj razvidna iz naslednje sheme razmerja med teorijo in prakso:

SAMOUMEVNOST (institucij, mišljenja)

PASIVNOST

AKTIVNOST

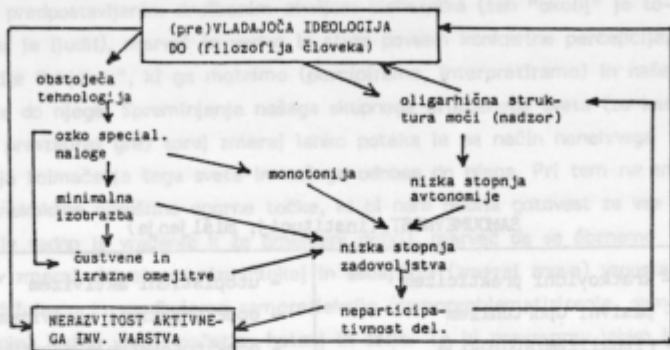
<ul style="list-style-type: none"> - kratkovidni prakticism - pasivni oportunistem - ritualizem/apologija 	<ul style="list-style-type: none"> - utopistični aktivizem - oportunistični aktivizem - donkihotovstvo/ovnovstvo
<ul style="list-style-type: none"> - samozadovoljujoči kriticism (izolacija, umik) - cinizem/nihilizem (skrajni opozicionizem) - navidezni avantgardizem 	<ul style="list-style-type: none"> - brezobzirnost (nepristranost) teoretične kritike - obzirnost vsakodnevne praktične kritike (borbe) - dejanski avantgardizem

SAMOREFLEKSIJA (položaja, početja)

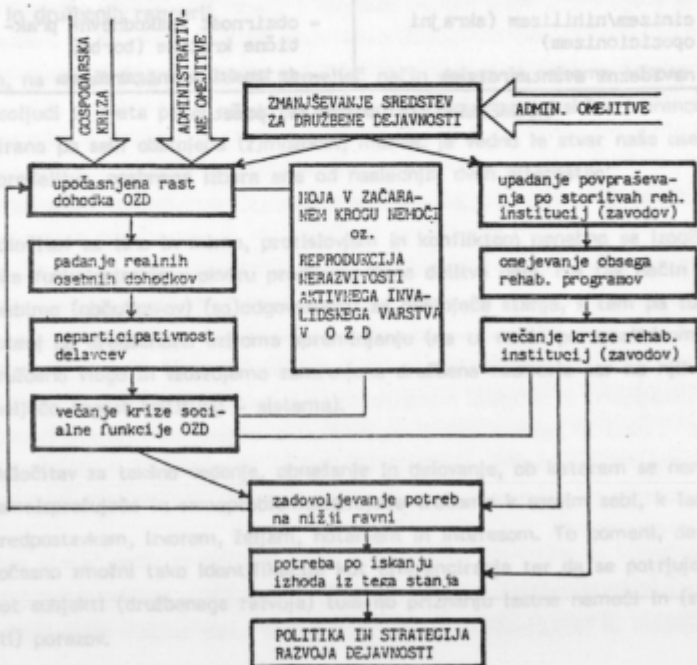

IV. PRILOGA - PRIPOMOČKI ZA TEMATIZACIJO (SAMOREFLEKSIJO)

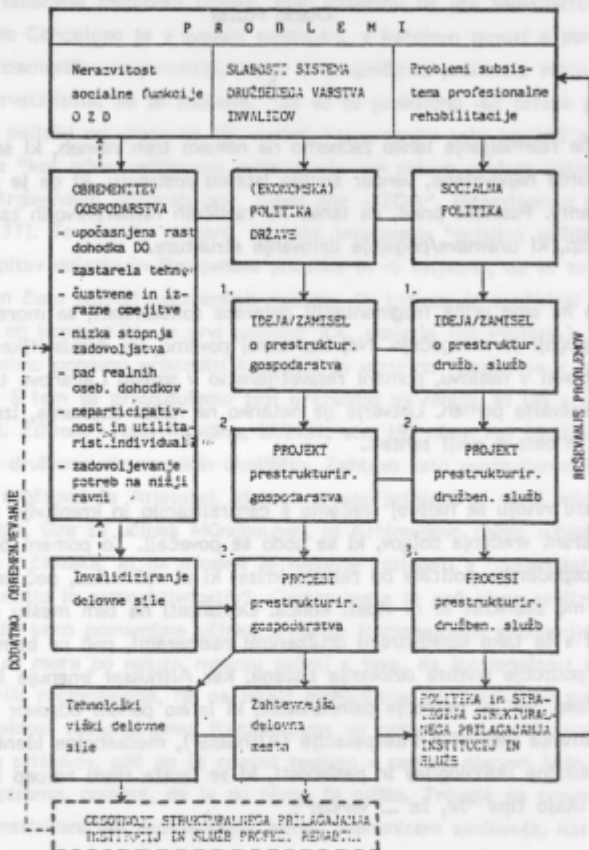
Shema 1. Začarani krog nerazvitosti invalidskega varstva v OZD

Shema 2. Učinki gospodarske krize in administrativnih omejitev

Shema 3. Vloga prestrukturiranja gospodarstva in družbenih dejavnosti

Shema 4. Preseganje obstoječega stanja s skupnimi močmi

